

Arnold Gehlen: D.: Antropologický výzkum, Hamburk 1961.

Zpět ke kultuře

Vnitřní nestabilita lidského pudu se zdá být téměř neomezená. Jen velmi pomalu, po staletí a tisíciletí, se formovaly pevné a také omezující, brzdící formy, jako je právo, vlastnictví, monogamní rodina a určené rozdělení práce. Tyto formy vychovávaly naše pudy a postoje k vysokým a výlučným nárokům, které lze nazvat kulturou. Tyto instituce, jako je zákon, monogamní rodina, vlastnictví, nejsou samy o sobě v žádném smyslu přirozené a velmi rychle se ničí. Stejně málo přirozená je kultura našich pudů a postojů, které musí být těmito institucemi spíše utužovány, udržovány a povznášeny zvenčí. A pokud jsou tyto opory odbourány, velmi rychle se primitivizujeme. (...) Jsou-li vnější pojistky a stabilizace spočívající v pevných tradicích odstraněny, pak se naše chování deformuje, stává se afektovaným, impulzivním, nepředvídatelným a nespolehlivým. V míře, v jaké pokrok civilizace působí také odbourávání, tj. narušuje tradice, práva a instituce, činí člověka nepřirozeným, primitivizuje ho a vrhá ho zpět k přirozené nestabilitě jeho instinktivního života. Směřování k úpadku je vždy přirozené a pravděpodobné, směřování k velikosti, ctižádostivosti a kategoričnosti je vždy vynucené, namáhavé a nepravděpodobné. Chaos je třeba předjímat, je přirozený i v nejstarších mýtech, kosmos je božský a ohrožený.

Zastávám opačný názor než 18. století: je čas na proti-Rousseaua, na filozofii pesimismu a vážnosti života. Pro Rousseaua "návrat k přírodě" znamenal: kultura člověka deformuje, přirozený stav ho ukazuje v celé jeho naivitě, spravedlnosti a oduševnělosti. Naproti tomu a naopak se nám dnes zdá, že přirozený stav v člověku je chaos, hlava Medúzy, při pohledu na niž člověka zamrazí. Kultura je všechno nepravděpodobné, totiž právo, morálka, kázeň, hegemonie morálky. Ale kultura, která se stala příliš bohatou, příliš diferencovanou, s sebou přináší úlevu, která je dovedena příliš daleko a kterou člověk nemůže unést. Když se prosadí kejklíři, diletanti, lehkonozí intelektuálové, když se zvedne vítr všeobecné šaškárny, pak se rozvolní i odvěké instituce a přísná profesní tělesa: právo se stane pružným, umění nervózním, náboženství sentimentálním. Pak zkušené oko uvidí pod pěnou hlavu Medúzy, člověk se stane přirozeným a všechno bude možné. Proto: zpět ke kultuře! Neboť dopředu postupujeme rychlými kroky směrem k přirozenosti, neboť postupující civilizace nám ukazuje veškerou slabost lidské povahy, která není chráněna přísnými formami.

O kultuře, přírodě a přirozenosti. "Přirozenost" kultury

Člověk je od přírody kulturní bytostí. (...) V každém případě známe člověka pouze v držení kulturních výtvarných, které, jakkoli se mohou zdát primitivní, jsou natolik zásadní, že by bez nich byla existence člověka nemyslitelná. Rozlišování mezi přirozeným člověkem a člověkem kultury je tedy nepřesné a falešné, pokud se bere doslova - kulturní člověk je a vždy byl jen jeden, i když s velmi podstatnými rozdíly v kulturním inventáři. (...) Je-li kultura člověku přirozená, pak naopak nikdy nevidíme jeho přirozenost jako takovou, ale pouze v jejím průniku se zcela specifickými kulturními kontexty. (...)

Každá kultura vnímá kulturní normy a formy, které si vytvořila, např. svůj právní systém, formy manželství, škálu svých zájmů, vášní a citů, jako jediné přirozené a samozřejmé. (...)

Zatímco nepřerušovaná forma kultury je vnímána tak, jako by vycházela z individuální vůle, z nejnepřístupnější podstaty zúčastněných, otřesená nebo zastaralá forma stylizací se stává přístupnou pouze jako konvence. Konvenční pak znamená svévolnost nároku na platnost, která už není vnímána jako jediná možná, jako přirozená a samozřejmá, ale od níž se člověk začíná distancovat. (...)

"Přirozenost" moderní malby

Panuje shoda, že všechny směry se dnes loučí s naturalismem, tedy s představou realistické, věrné, ale přitom "umělecky vkusné" reprodukce nalezené skutečnosti. (...)

Jestliže tedy nové malířství už nepovažuje přírodu za hodnou zobrazení, je to z několika důvodů: protože fotografie zcela banalizuje obraz přírody, protože se už neoceňujeme řád realistického zobrazení a protože se proslychá, že viditelná vnější slupka přírody je ve srovnání s ději a silami v jejích jádrových oblastech poměrně bezvýznamná. (...) Proto se cítí nutnost vrátit se ke "skutečné" přírodě a začíná hledání nové přirozenosti. (...)

Naše vysoce vědecká kultura, v níž dominují přírodní vědy, vedla k samozřejmému závěru, že abstraktní teoretické myšlení je jediným orgánem odpovědným za přírodu, a pomohla tak Newtonovi zvítězit nad Goethem. Při hledání nové přirozenosti, kterou by bylo možné postavit proti konvenci naturalismu, se proto umělci obraceli k vědeckým teoriím, protože "přirozeně" je nyní věda autoritou, která drží přírodu za pačesy. (...)

Umělec zde vytváří věc, obraz, podle záměru a přesvědčení, které odpovídá skutečným, konečným zákonům přírody. (...) Umělecké dílo, obraz, tedy soupeří s přírodou a nakonec ji vytlačuje. Tvorba člověka vytlačuje tvorbu přírody - to je věta, která charakterizuje moderní kulturu obecně, a tedy i naše umění, které v tomto ohledu zcela odpovídá době.